

Eski Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Hamdi Mert'in Yaygın Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri *

Öz: Hamdi Mert, hem yüksek İslam enstitüsü hem de hukuk fakültesi bitirerek çift ana dalda eğitim almış ilmi yönü güçlü bir şahsiyettir. Söz konusu yetkinliği dolayısıyla uzun yıllar boyunca Diyanet İşleri Başkanlığında çeşitli pozisyonlarda çalışmıştır. Bu araştırmanın amacı, 1978-1992 yılları arasında Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı kadrosunda bulunan Mert'in yaygın din eğitimi hakkındaki bakış açısının ve görüşlerinin tespit edilmesidir. Betimsel tarama modeli dikkate alınarak hazırlanan çalışmada, verilerin toplanması esnasında belgesel tarama tekniği, verilerin analiz edilme sürecinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Neticede onun, ilgili çerçevedeki değerlendirmelerinin, yaygın din eğitimi kapsamına giren hususlardan din görevlisi, cami, ibadetler, dinî gün ve geceler konuları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmanın nihayetinde varılan başlıca kanaat, Mert'in fikirlerinin din, devlet, vatan ve millet dörtlüsünün birbirini besleyen ayrılmaz bütünlüğü anlayışına dayandığıdır. Diğer bir ifadeyle, onun değindiği bütün hususları dinin toplum yaşamındaki sağlamlığı, devletin bekası, vatanın kutsallığı, milli birlik ve beraberlikle bu dört hususun birbiri arasındaki ilişkileri bağlamında ele aldığı şeklinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri, Din Görevlisi, Hamdi Mert.

Former Vice Presidency of Religious Affairs Hamdi Mert's Opinions on Non-Formal Religious Education

Abstract: Hamdi Mert is a scholarly figure with a double major, having graduated from both the Higher Islamic Institute and the Faculty of Law. Due to this competence, he worked in various positions in the Presidency of Religious Affairs for many years. The aim of this research is to determine Mert's perspective and views on non-formal religious education, who served as the Vice President of Religious Affairs between 1978-1992. In the study, which was prepared by considering the descriptive survey model, the documentary survey technique was used during the collection of data and the descriptive analysis method was used in the process of analyzing the data. As a result, it is seen that his evaluations in the relevant framework focus on the issues of religious officials, mosques, worship, religious days and nights, which are within the scope of non-formal religious education. The main conclusion reached at the end of the research is that Mert's ideas are based on the understanding of the inseparable unity of the quartet of religion, state, homeland and nation that feed each other. In other words, all the issues he touches upon are dealt with in the context of the solidity of religion in the life of society, the survival of the state, the sanctity of the homeland, national unity and solidarity and the relations between these four issues.

Keywords: Religious Education, Presidency of Religious Affairs, Religious Services, Religious Official, Hamdi Mert.

Şeref
GÖKÜŞ**
Zahide
YILMAZ***

* Bu makale, Zahide Yılmaz tarafından hazırlanan "Hamdi Mert'in Hayatı, Eserleri ve Din Eğitim-Öğretim Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Antalya, Türkiye. E-posta: serefmut06@hotmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3322-0723>.

*** Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye. E-posta: zzhdyilmz@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9516-7924>.

Giriş

Hamdi Mert, Mersin'in Anamur ilçesine bağlı Gürlevik (Bozyazı) Köyü'nde 1942 senesinde dünyaya gelmiştir. O, dönemin şartlarına bağlı olarak çeşitli okullarda eğitim görmüştür. Mert, ilköğrenimini Bozyazı Bölge İlkokulunda, ortaöğrenimini Adana İmam-Hatip Lisesinde¹, ek olarak okuduğu düz liseyi Nazilli Lisesi'nde tamamlamıştır. Devamında ise, 1967'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü² ve 1971'de de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirerek yükseköğrenimden mezun olmuştur.³ Yüksek İslam Enstitüsü diplomasıyla altı sene lisede öğretmenlik vazifesinde bulunan Mert, meslek hayatıyla beraber götürdüğü hukuk fakültesini tamamladıktan sonra görev değişikliği yaparak, Ankara Barosunda iki yıl staj görmüş, ardından bir yıl süresince avukat olarak çalışmıştır.⁴ Hamdi Mert, iki farklı alanda yükseköğrenim görmenin bir avantajı olarak, 1974'de Hukuk Müşaviri sıfatıyla Diyanet İşleri Başkanlığına atanmıştır.⁵ Bu görevinde 4 yıl hizmet vermesinin ardından, kurum içerisinde yaptığı faaliyetlerin takdir görmesi neticesinde, 1978'de Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı⁶ olmuştur. On dört yıl bu hizmeti sürdüren Mert, birden fazla Diyanet İşleri Başkanı ile çalışma fırsatı bulmuş, neticede bu makamın farklı yönetim biçimlerine şahitlik etmiştir. O, ayrıca 1991'de Diyanet Aylık Dergi'nin projesini hazırlamış ve ilk genel yayın yönetmenliğini yapmıştır.⁷

Mert, Diyanet İşleri Başkanlığı görevlisi olarak yurtdışında da hizmetlerde bulunmuştur. Hollanda Lahey Büyükelçiliğine bağlı olan Sosyal Hizmetler kapsamında Din Hizmetleri Müşavirliğine 1992'de tayin edilmiş⁸, 5 yıl burada çalıştıktan sonra 1997'de Türkiye'ye dönmüştür. 1 yıl boyunca Başbakanlık Müşaviri vazifesini yürüten Mert, 1998'de mevcut görevinden emekliye ayrılmıştır. Ardından Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde; Yayınlar Genel Müdürü, hukuk danışmanı ve Yardım Vakfı Genel Müdürü

¹ Hamdi Mert, *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi* (Tavoos, 2017), 139-141.

² Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Dosya Sicil No: 74.1109; Ek 1-Belgeler (belge-1).

³ Mert, *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi*, 97-141; DİBA, Dosya Sicil No: 74.1109.

⁴ DİBA, Dosya Sicil No: 74.1109; "Kaybettiğimiz Bir Değer: Ağabeyim Hamdi Mert", *Gazeteanamur.com* (Erişim 20 Mart 2023) http://www.gazeteanamur.com/haber_detay.asp?haberID=2226; Ek 1-Belgeler (belge-2).

⁵ Mert, *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi*, 202.

⁶ DİBA, Dosya Sicil No: 74.1109; Mert, *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi*, 272; Ek 1-Belgeler (belge-3); Ek 2-Fotoğraflar (fotoğraf-1).

⁷ Mahmut Çetin, *Bir Neslin Öncüleri İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler* (Ankara: Biyografi Net Yayıncılık, 2017), 372-377; "Biyografi", *Hamdimert.com* (Erişim 20 Mart 2023) <https://www.hamdimert.com/default.asp?page=icerik&id=6>; "Gazi Mert'in Yazısı Kaybettiğimiz Bir Değer: Ağabeyim Hamdi Mert", *Adanaimamhatip.com* (Erişim 20 Mart 2023) <http://www.adanaimamhatip.com/haber-detay.asp?HaberId=4971>.

⁸ Mert, *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi*, 357-359; Ek 2-Fotoğraflar (fotoğraf-2).

pozisyonlarında hizmetlerini devam ettirmiştir. Ayrıca ilgili üniversitenin uzaktan eğitim sisteminde “Yesevilik Bilgisi” dersini alan öğrencilere danışmanlık yapmıştır. Mert, AY İnşaat Türkiye Anonim Şirketi'nin kuruluşuna da öncülük eden isimlerden biri olmuş ve bu şirketin yönetim kurulu başkanlığını da yürütmüştür.⁹ Mert, Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne bağlı olarak www.bilinmeyenislam.com isimli bir web sitesi tasarlamış, burada Kur'an ve sünnet merkezli olarak dini anlatan yayınlar yapmış, İslam'ı kötülemek ve itibarını zedelemek isteyen kişi ve gruplarla mücadele etmiştir.¹⁰

2015 yılında hayata veda eden¹¹ Hamdi Mert, lise yıllarında şiir yazmaya başlamış, çeşitli denemeler kaleme almış bir şahsiyettir. Onun şairlik ve yazarlığı çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı köşe yazılarıyla vefatına kadar devam etmiştir. Mert, ardında farklı konularda yazılmış 14 kitap, Aygazete, Ayyıldız, Ortadoğu ve Tercüman gazeteleri ile Caferiyol, Diyanet Dergi, Diyanet İlmi Dergi, İktibas, İslam Medeniyeti, Yeni Düşünce ve Yeni Nesil dergilerinde yayımlanmış yüzlerce köşe yazısı bırakmıştır.¹²

Bu araştırmada; avukatlık, hukuk müşavirliği, öğretmenlik, şairlik, yazarlık, çeşitli statülerde yurtiçi ve yurtdışı din hizmetleri tecrübesi bulunan, ömrünü İslam'ın öğretilmesine ve doğru anlatılmasına vakfetmiş eski bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının yaygın din eğitimi hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Onun donanımlı yapısı, hizmet yelpazesinin genişliği ve teşkilatta başkan yardımcılığına kadar yükselmesi gibi nedenlerle yaygın din eğitimi hakkındaki görüş ve yaklaşımlarının anlaşılması, tüm din eğitimcilerine ışık tutması açısından önemlidir. Araştırmamızın öncesinde Hamdi Mert'in görüşlerini inceleyen Göküş ve Arslan'ın¹³ bildiri özeti dışında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda makale, konunun daha evvel incelenmemiş olması, birinci el kaynaklara dayanması ve yapılması tasarlanan benzer araştırmalara kaynak olabilecek potansiyelinden dolayı orijinaldir. Ayrıca araştırma sonuçlarının, Mert'in MEB'de, DİB'de, yurt içinde ve yurt dışında görev yaparken edindiği çok yönlü tecrübeler nedeniyle, politika üreticilere yol gösterebileceği de düşünülmektedir.

⁹ Mert, *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi*, 27-29; “Kaybettiğimiz Bir Değer: Ağabeyim Hamdi Mert”, *Gazeteanamur.com*.

¹⁰ “Biyografi”, *Hamdimert.com*.

¹¹ “Hamdi Mert Bozyazı'da Toprağa Verildi”, *Milliyet* (27 Temmuz 2015) [https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/mercin/hamdi-mert-bozyazi-da-topraga-verildi-10900505; Ek 2-Fotoğraflar \(fotoğraf-3\)](https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/mercin/hamdi-mert-bozyazi-da-topraga-verildi-10900505; Ek 2-Fotoğraflar (fotoğraf-3)).

¹² “Hamdi Mert: Diyanet İşleri Eski Başkan Yardımcısı”, *Biyografi.net* (Erişim 20 Mart 2023) <https://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=5995>.

¹³ Şeref Göküş- Merve Arslan, “Hamdi Mert: Hayatı, Eserleri ve Din Eğitim-Öğretimi İle İlgili Görüşleri”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi-Bildiri Özetleri*, ed. Mehmet Şahin - Şeref Göküş (Ankara: Otto Yayınları, 2018), 208-209.

1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada; “geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle tespit” etmesi nedeniyle betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.¹⁴ “Kayıt ve belgelerden veri toplama tekniği”¹⁵ olan belgesel tarama tekniği ile Mert’in kitapları, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımladığı köşe yazıları ayrıntılı bir biçimde okunarak, yaygın din eğitimi ile ilgili görüşleri titizlikle tespit edilmiştir. Elde edilen veriler fişlenerek bilgisayarda kayıt altına alınmıştır. İlgili verileri analiz etmek için uygulanan yöntem betimsel analizdir. Bu nitel analiz türü “verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını” içermektedir.¹⁶ Ayrıca çalışmamızın bilgi ve belge toplama aşamasında Mert’in kızı Hicret K. Toprak’tan da destek alınmıştır.

Hamdi Mert’in, örgün din eğitimi, aile, ahlak, İslam algısı, devlet din ilişkisi, millî kültür gibi çok çeşitli konularda kaleme alınmış yazıları bulunmaktadır. Ancak bu makale, O’nun yaygın din eğitimi hakkındaki görüşleriyle sınırlandırılmıştır. İlgili husustaki düşünceleri; “Din Görevlileri”, “Camiler”, “İbadetler”, “Dinî Gün ve Geceler” olmak üzere dört başlıkta ele alınıp incelenmiştir.

2. Yaygın Din Eğitimi

Hamdi Mert, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde uzun yıllar hizmet vermiş, hukuk müşavirliğinden başkan yardımcılığına farklı kademelerde görevlerde bulunmuş bir din adamıdır. Mert, halkın İslam’ı öğrenmesi ve doğru bir din algısına sahip olabilmesi için çeşitli yollarla Müslümanlığı anlatmış, özellikle gazete ve dergilerde yayımlanan köşe yazılarıyla pek çok farklı konu hakkında görüşlerini dile getirmiştir. Bugün hala yayın hayatına devam eden ve doğru bilgilerin kitlelere ulaşmasına vesile olan Diyanet Aylık Dergi’nin kurucusu ve ilk genel yayın yönetmeni de kendisidir. O, hayatını “Din-ü Devlet Mülk-ü Millet” anlayışı üzerine bina etmiş, bu yolda kazandığı deneyimlerini ve bilgi birikimlerini her daim insanlara ulaştırma gayreti içerisinde olmuştur. Bir başka deyişle, dinin öğrenilmesini, devletin bekasını, vatanın korunmasını ve milletin kendi öz değerleri ekseninde eğitilmesini çok önemli görmüştür. Bu dört kanadın birbirine sağlam iperle bağlı olduğunu ve birinin zayıflamasının diğerlerinin de gücünü etkileyeceğini düşünen Mert, din eğitimini hem dine

¹⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2016), 108.

¹⁵ Karasar, *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*, 229.

¹⁶ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 256-258.

hizmet hem de devlete ve millete hizmet olarak ele almıştır.¹⁷

Mert, yüzyıllardan beri Türk kültürüne etki etmiş ve gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olan İslamiyet'in, toplumun kimliğini oluşturduğunu, bu nedenle Anadolu halkına saygı göstermenin dine saygıyı beraberinde getirdiğini, İslam'a yapılan herhangi bir saygısızlığın ise Türk toplumunu gücendireceğini savunmaktadır. Bunun nedeni olarak Mert, Türkiye'de yaşayan halkın en güçlü ortak noktasının din olmasını, aynı dili konuşmanın bile daha geride kalmasını yukarıdaki iddiasına delil getirmektedir. O'na göre İslam, milli birlik ve beraberliği güçlendiren en önemli etkenlerden biridir. Bir başka deyişle o, kuvvetli bir devlet ve kendi arasında bağları güçlü olan bir millet inşa edebilmek için, İslamî değerlerin sıkı sıkıya korunması gerektiğine inanmaktadır. Bu bağlamda Mert, İslam'ın kendisi kadar onu temsil eden makamların ve öğreten din görevlilerinin de saygıya ve desteklenmeye layık olduğunun altını çizmektedir.¹⁸ Ayrıca o, İslam'ın sadece Türklere ait milli bir din olmadığını, dünya üzerinde pek çok dil ve ırktan insanın inandığı evrensel bir din olduğunu da hatırlatmaktadır.¹⁹

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam dinini temsil eden, yaygın din eğitimi ve çeşitli din hizmetlerini yürüten, din görevlileri kadrosunu elinde tutan devlete bağlı yegane kuruluştur.²⁰ Bu müessese Anayasanın 154. maddesi kapsamında Genel İdareye bağlı olup, özel kanunla tespit edilen icraatları yerine getirmekle sorumludur. Diyanet İşleri Başkanlığının görevleri; "İslam dininin ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" ifadeleriyle 633 sayılı kanunun birinci maddesinde kayıt altına alınmıştır. Bu maddeye göre; köyden kente vatanın her yerindeki camilerde günlük 5 vakit namaz ile bayram, cuma ve teravih namazlarının kılınması, hutbe ve vaazların verilmesi, Kur'an kursu hizmetlerinin sürdürülmesi başkanlığın yürütmesi gereken yoğun ve karmaşık vazifelerdir. İlgili hizmetlerin teşkilat yapısının oluşturulması, devamlılığının ve niteliğinin takip edilip yönetilmesi DİB'in uhdesindedir. Ancak toplum, dinin hayatın her alanına etki eden dinamik yapısı nedeniyle teşkilattan çok daha fazla beklenti içerisinde ve dinle alakalı oldukça farklı konularda din görevlilerine başvurmaktadır.²¹ Seksen milyonun üzerinde bir nüfusa, fikir ve anlayış farklılığına sahip olunan Türkiye'de, yurdun her köşesine din hizmeti götürmek ve bu hizmetler esnasında farklı coğrafi bölgelerde yaşayan ve

¹⁷ Hamdi Mert, "Selam", *Ortadoğu*, (11 Eylül 1998).

¹⁸ Hamdi Mert, "Dine Saygı Topluma Saygıdır", *Diyanet Gazetesi*, (Nisan 1979).

¹⁹ Hamdi Mert, "Türkçe Kur'an Meselesi", *Tercüman*, (24 Şubat 1984).

²⁰ Kasım Kocaman, "Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019), 1262-1263; Kasım Kocaman - Mehmet Koyuncu, "İlk Dönem Mezunu Aday Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Diyanet Akademisi", *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2024), 542-544.

²¹ Hamdi Mert, "Diyanet", *Diyanet Gazetesi*, (30 Temmuz 1978).

etnik-kültürel çeşitliliğe sahip olan bütün vatandaşlara aynı şekilde muamele etmek, onların algı ve bilgi seviyesine göre anlatım ve iletişim geliştirmek, her birini aynı milli birlik ve beraberlik ekseninde toplamak bir hayli zahmetlidir.²²

Mert, bir anayasal devlet kuruluşu olan DİB'in halkın bir bölümü tarafından çağın gerisinde kalmış bir arşiv malzemesi olarak algılandığını vurgularken, başka bir kitlenin de seküler sistem dâhilinde, dindar halkı kontrol altında tutmak ve dini çarpıtmak maksadıyla inşa edilmiş bir kurum olarak gördüğünün altını çizmektedir.²³ Mert, halkın çeşitli kesimlerince yanlış algılanmasına rağmen teşkilatın ve onun çatısı altında faaliyetlerini sürdüren Türkiye Diyanet Vakfı'nın hizmetlerinin, dinini ve devletini bilen yetkin kimseler tarafından yürütüldüğüne dikkat çekmekte, kurum personelinin mevcut imkânlar dâhilinde ellerinden gelenin en iyisini yapma gayretinde olduklarını ifade etmektedir. Mert, ilk zamanlar DİB'in çalışma alanının camilerle sınırlı ve birkaç neşriyattan ibaret olduğunun altını çizmekte, son zamanlarda ise; Avustralya kıtasından İskandinav ülkelerine kadar hizmet sahasını genişletmiş, titiz ve sistemli çalışan, takdir edilmeyi hak eden bir kurum olduğunu belirtmektedir.²⁴ Kendisi, din ile ve din hizmetlerini yürüten makamlarla ilgili çıkartılan polemikleri doğru bulmamakta, bu kurumların yıpratıcı siyasi ve idealist tartışmalardan uzak tutulması gerektiğini savunmaktadır.²⁵ Özünde Türk milletinin dine saygı duyduğunu ve bu anlayışın nesilden nesile aktarıldığının altını çizen Mert, aynı saygının gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için Diyanet'e de görev düştüğünü ifade etmekte, bu minvalde kurumun kendini yeniliklere açık tutması ve kullandığı dilin dinamik, derin ve muhatabını etkileyecek bir dil olarak devamlı güncellenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. O ayrıca Türkiye'nin, taşıdığı tarihi misyon nedeniyle, bugünün dünyasında hem İslamî tecrübe ile hem de dünyanın geri kalanıyla yarışabilecek derecede gelişmesi gerektiğine değinmekte, DİB'in de projeler üreterek, kapsamını, üslubunu ve hizmet yöntemlerini gözden geçirip ilerleterek üzerine düşeni yapması gerektiğini söylemektedir. Ona göre DİB yeni araştırma merkezleri açmalı, halkın dini ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyo-kültürel alanlarda hizmetler vermek için mevcut personelinin potansiyelini artırmaya ve uzman din görevlileri yetiştirmeye ağırlık vermelidir.²⁶

²² Şeref Göküş, "Din Görevlilerinin Örgütsel Güven Düzeyleri ile Mesleki Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Mediterranean Journal of Humanities* IX/2 (2019), 285-309.

²³ Hamdi Mert, "Diyanet'te Yeni Dönem", *Aygazete* (21 Kasım 2010).

²⁴ Hamdi Mert, "Çok Sessizlik", *Tercüman*, (12 Aralık 1986).

²⁵ Hamdi Mert, "Diyanet'le Uğraşmak", *Tercüman*, (28 Kasım 1986).

²⁶ Mert, "Diyanet'te Yeni Dönem"; Mert'in talep ettiği bu husus, 24.03.2022 tarihli ve 31788 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan "7383 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Memurları Kanununda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un yürürlüğe girmesiyle gerçekleştirilmiştir. Zira bu yasal düzenleme ile bünyesinde nitelikli personel yetiştirilmesi ve mesleki eğitimlerin verilmesi planlanan

Mert'in köşe yazılarında lüzumuna değindiği ve DİB'in yürüttüğü yaygın din eğitimi faaliyetlerinden birisi Kur'an kurslarıdır. Türkiye'de bu kursların varlığını kabullenmeyen bir grubun bulunduğunu belirten Mert, aynı kesimin gizli ve devlet denetiminin dışında din eğitimi verilmesine de karşı çıktığının altını çizmektedir. Dikkat çeken tezat şudur ki, din eğitiminin suistimal edilmemesinin yolu; devlet denetimi altında, doğru bilgilerle ve sistemli olarak yapılmasından geçmektedir. Bir başka deyişle resmi din eğitimi kaldırmak gizli ve denetimsiz yapılan din eğitimine kapı aralar ve bu husus din eğitiminin, çıkar sahibi birtakım kimseler tarafından kötü niyetle kullanılmasına neden olabilir. İlgili tehlike inanan kimselerin dini ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Kur'an kurslarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Mert, Kur'an kurslarında yaygın din eğitimi olarak mezun olmuş hiç kimsenin devletin karşısında saf tutmadığına, herhangi bir anarşi ve terör girişiminde bulunmadığına da dikkat çekmektedir. Yalnızca devletine sadık bir millet inşa etmek gayesi bile ülkede yapılan din eğitimine anayasal teminat sağlamak için önemli bir neden olarak öne çıkabilir.²⁷

Devletler içten ve dıştan pek çok tehditle başa çıkmak zorundadır. Bunlardan bir tanesi halkın bölünmesi, birbiriyle çatışması ve yurttan kargaşa ortamının hâkim olmasıdır. Mert; DİB'in, yıkıcı ve ayrıştırıcı nitelikteki fitnelerle mücadele edebilmek için, İslam'ın birleştirici yönü etrafında toplanmayı çare olarak öne sürdüğünü belirtmekte, din paydasında bir araya gelmenin Türkiye'de vuku bulan pek çok terör hareketinin odak noktasını oluşturan Güneydoğu meselesine de çözüm olabileceğini savunmaktadır. Ancak bu noktada öncelikle bir kesime, devletin ve mevcut yönetim politikasının halkın inançlarına karşı olmadığını ve millete din hizmeti götürmenin devletin görevleri arasında olduğunu anlatmak icap etmektedir. 17. Diyanet İşleri Başkanının Diyarbakır'a gerçekleştirdiği ziyaretin bu maksatla yapıldığını ifade eden Mert, İslam'ın şahıslardan devletlere kadar insanları birbirine bağlayan yapısına tutunmanın ve sosyal devlet anlayışıyla milli birlik ve kardeşlik etrafında vatandaşları bir araya getirmenin önemine işaret etmektedir.²⁸

2.1. Din Görevlileri

Türkiye'de hem din eğitimi veren hem de din hizmetlerini yürüten anayasal bir kurum olan DİB'in, ibadet yerlerinin temizliğinden, gerekli hususlarda fetva vermeye kadar küçük, büyük, basit ve uzmanlık gerektiren pek çok görevi bulunmaktadır. Mert, din hizmetlerinin para, itibar, makam ve mevki gibi

Diyanet Akademisi kurulmuştur. Bkz. "Diyanet Akademisi", *Diyanet Haber* (Erişim 30 Mart 2023) <https://www.diyanehaber.com.tr/diyanet-akademisi>; Kocaman - Koyuncu, "İlk Dönem Mezunu Aday Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Diyanet Akademisi", 542-547.

²⁷ Hamdi Mert, "TRT, Alptemoçin ve Kur'an Kursları", *Tercüman*, (23 Eylül 1988).

²⁸ Hamdi Mert, "Diyanet İşleri Başkanının Diyarbakır Çıkarması", *Aygazete*, (21 Nisan 2011).

dünyalık amaçlardan sıyrılması ve yalnızca Allah rızası için yapılması gerektiğine değinmekte, aksi takdirde din görevlisinin hem hizmetlerinin karşılığında sevap alamayacağını hem de elde ettikleri kazancın helal olmayacağını savunmaktadır. Fakat din görevlilerinin geçimlerini sağlayabilmeleri için harcadıkları zamanın karşılığı olarak maaş almalarında beis yoktur. Ayrıca Mert, hayatını din hizmetleri üzerine bina etmiş kimselerin Hz. Muhammed'den devraldıkları mirası taşıdıkları için yaşayışlarıyla örnek olmaları gerektiğini, belli bir takvaya ve ahlaki seviyeye gelmelerinin önemini vurgulamaktadır.²⁹ Zira ilahi tebliği taşıma sorumluluğu din görevlilerinin üzerine ağır mesuliyetler yüklemektedir.³⁰

Din, toplumda insanları bir araya getiren ortak bir payda olarak öne çıkan tüm sosyal ve siyasi gruplaşmaların üzerinde, hatta bu tarz farklılıkları da bir araya getirebilen birleştirici ve kapsayıcı bir olgudur. Bu nedenle din hizmetleriyle meşgul olan kimselerin tarafsız olması, birleştirici ve uzlaştırıcı bir misyon taşıdıklarının farkına vararak sosyal ve siyasi üyeliklerden kaçınması icap etmektedir. Bunun nedeni; din görevlisinin, bir kanada mensubiyetinin farklı kesimlerin kendisine önyargıyla yaklaşmasına neden olabileceği, haliyle de birleştirici vasfını tehlikeye atabileceğidir.³¹ Devlet tarafından, din hizmetlerini halkın her kesimine götürmekle mesul tutulmuş bir din görevlisinin bir gruba mensup olması ve muhatap kitlesi tarafından öteki olarak algılanması, birliği ve beraberliği sağlayamamak ve dinde tefrikalara sebep olmak gibi tehlikeli sonuçlar doğurabilir.³²

Din görevlileri düğünlerde, ziyafetlerde, asker uğurlamalarında toplu dualara öncülük eden, yeni doğan bebeklerin isimlerini kulaklarına okuyan, dargınların arasını bulan, karı koca arasındaki problemlerde bir nevi hakemlik yapan, ihtiyaç duyanlara manevi danışmanlık eden, cenazelerde dini vecibeleri yerine getiren çok yönlü hizmet sağlayıcılarıdır.³³ Mert, görev sahası memurluk vazifesiyle sınırlı kalmaması gerektiğine inandığı bu kimselerin, namaz vakitlerinde ve camiler dışında da kapısını, gönlünü insanlara açması gerektiğine vurgu yapmaktadır.³⁴ Diğer bir deyişle din görevlisi cemaatle iç içe

²⁹ Hamdi Mert, "Dini Hizmet-Din Eğitimi ve Partiler Politikası", *Diyanet Gazetesi*, (16 Eylül 1976); Hamdi Mert, "Din Hizmetinde Allah Rızası", *Diyanet Gazetesi*, (Mart 1979).

³⁰ Hamdi Mert, "Diyanette Eğitim Seferberliği 50 Bin Din Görevlisine Yüksek Tahsil İmkânı", *Diyanet Aylık Dergi*, (Aralık 1991).

³¹ Hamdi Mert, "Din Hizmeti Sunan Kimse, Cemiyet İçinde Toplayıcı, Te'lif Edici, Barıştırmacı Bir Kimsedir", *Ocak Gazetesi*, (15 Aralık 1986); Hamdi Mert, "Din Görevlisi ve Diyanet'in Çizgisi", *Tercüman*, (05 Aralık 1986); Hamdi Mert, "Din Hizmeti Vahdeti Gerektirir", *Diyanet Gazetesi*, (Aralık 1978).

³² Hamdi Mert, "Vahdete Davet", *Diyanet Gazetesi*, (30 Temmuz 1977).

³³ Kasım Kocaman, "Türkiye'de Din Hizmetleri Bağlamında Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama", *Journal of Turkish Studies* 14/4 (2019), 2529.

³⁴ Hamdi Mert, "Din Adamlarımız", *Tercüman*, (06 Şubat 1987).

olmalı, onların sevinçlerine, kederlerine ortak olmalı, sıkıntılı zamanlarında insanların yanında bulunmalı ve böylece güvenli bağlanma sağlayabilmelidir. Burada bahsedilen ve ilgilenilmesi gereken kitle cami cemaatiyle sınırlı kalmamalı, din görevlisi elinin uzanabildiği herkes için kapsayıcı, irşad edici ve destekleyici şekilde konumlanmalıdır.³⁵

Din görevlisinin en önemli misyonunun insanı eğitmek olduğu söylenebilir. Bu nedenle o, hizmetleri esnasında bıktırıcı ve itici algılanmamak, faydalı olabilmek için insan psikolojisine hâkim olmalı, kültürel farkları, zaafı, kompleksleri ve meziyetleri göz önünde bulundurabilmelidir.³⁶ Kişiyi kötülükten uzak durmaya ve güzel hasletler kazanmaya ikna edebilmek için din görevlisinin ince ince hesap edilmiş, ne yaptığını bilen bir tavır içerisinde bulunması gerekmektedir. Mesela bir DİB personelinin hitabetini muhatap kitlenin ortak yönü üzerine bina etmesi, konuşmalarının odak noktasına insan saygı ve sevgisi gibi genel geçer kabulleri koyması, eleştiriden ve azardan uzak bir üslup belirlemesi etkili bir strateji olabilir. Kısaca bütün din görevlileri kendilerini psiko-sosyal anlamda mümkün olduğunca geliştirmelidirler.³⁷

2.2. Camiler

Hz. Peygamber döneminden günümüze değin mescidler/camiler, İslam'ın sembolü haline gelmiş, farklı işlevsel özellikleri bulunan mekânlar olmuşlardır. Türkiye'de DİB ve Diyanet Vakfının uhdesinde bulunan camiler, Türk milleti için, Anadolu'nun İslamlaşmasında, birlik ve beraberliğin inşasında, milli kültürün şekillenmesinde ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Türk sosyal hayatında pek çok fonksiyonu bulunan camiler, cumalar, bayram namazları, ramazan akşamları ve kandil geceleri gibi vesilelerle birlik ve beraberlik olgusunun güçlenmesine katkı sağlamış; savaş, kıtlık, pandemi gibi toplumu ilgilendiren büyük ve önemli hadiselerde kararların ve tedbirlerin alınıp halka duyurulmasına da aracılık etmiştir. Fetih orduları sefere camilerden gönderilmiş, kimi zaman da bu mekânlar düğünlere ve asker uğurlamalarına ev sahipliği yapmıştır. En yaygın işlevi bakımından bir ibadet mekânı olsa da ilk inşa edilen mescitten bu yana camiler, kitlelerin eğitiminde kullanılmış, ilim ve irfan merkezi olmuştur. Hz. Ömer döneminde yeni fethedilen bölgelere cuma namazının ifası için cami yapıldıkça, Müslümanların yaşadığı her coğrafyada camiler görülmeye başlamıştır. Zamanla Müslümanların buluşma noktası olan bu mekânların fonksiyonları da

³⁵ Hamdi Mert, "Din Hizmetinde Strateji Tespiti", *Diyanet Gazetesi*, (Ocak 1979).

³⁶ Kasım Kocaman, "Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi", *Journal of Turkish Studies* 8/12 (2013), 737-749.

³⁷ Hamdi Mert, "Din Hizmetinde İnsan Sevgisi ve Hoşgörür", *Diyanet Gazetesi* (Mayıs 1979); Saadettin Özdemir, "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013/1), 244.

çeşitlenmiş, içerisinde şifahane, aşhane bulunan ve eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü külliye de cami bünyesine katılmıştır.³⁸

Mert, camilerin buldukları coğrafyada Müslümanlar için bir tapu ve mühür misyonu taşıdığına dikkat çekmektedir.³⁹ Onun bu bakış açısında camilerin yalnızca bir dinin ibadet mekânı olmayıp memleketlere İslami kimlik atfedilmesi manası taşıdığı da görülmektedir. Cami bulunan yurtların Müslüman yurdu haline geldiğini savunan Mert, bu tezine Lozan anlaşması esnasında toplantıya katılan Yunan delegelerin Edirne bizimdir iddialarına, İngilizlerin Selimiye camisini işaret ederek Türk yurdu olduğu savını desteklemelerini delil getirmektedir. Edirne'nin Türk coğrafyasında kalmasına neden olan bu örnek, camilerin ibadet ve eğitim gibi yerel misyonlarının yanı sıra İ'lây-ı Kelimetullah'ı cepheler yanında yurdun imarında ve inşasında da göstermek gibi kutsal bir amaca aracılık ettiğini de gözler önüne sermektedir. Zira Mert, cami inşa etmenin temelinde Türk-İslam olgusunu farklı coğrafyalara taşımak ve dağa taşta kazımak gayesi olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle camiler sadece namaz vakitlerinde açık tutulan ve içerisinde ibadetler yapılan bir mekân olmanın ötesinde derin anlamlara sahiptir.⁴⁰

Camiler aynı zamanda devletlerin hakimiyetinin sembolü olarak da inşa edilmektedir.⁴¹ Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması Selçuklular ve Osmanlılar eliyle olmuş, söz konusu devletler ve Türk beylikleri bu coğrafyada sayısız eser bırakmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile beraber Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş, Ankara'ya bir mabet yapılarak bu değişimin sembolü haline gelmesi fikri tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu eserin proje belirleme aşaması uzun yıllar devam etmiş, nihayetinde 1963'te temeli atılan Kocatepe Camii 1987'de hizmete açılmıştır. Tamamlanması Diyanet Vakfı tarafından gerçekleştirilen bu yapının bir bölümü Diyanet hizmet binası olarak kullanılmaktadır. Gazete ve dergilerde kaleme aldığı çeşitli köşe yazılarında bu müessesenin özel bir öneme sahip olduğuna değinen Mert, *"Kocatepe, 24 bin kişilik iç ve dış mekânı, 600 ve 150 kişilik iki konferans salonu; 1200 araçlık otoparkı, 15 dönümlük modern marketi, idari büro ve gezinti yerleriyle cami mimarisinde Cumhuriyet dönemini temsil eden bir külliye... "Kuba Mescidi"nden Kocatepe'ye uzanıp gelen çizgide, eski güzelliklere yeni güzellikler katan bir eser..."*⁴² şeklinde anlattığı Kocatepe camisinin hizmete açılmasını Türkiye Cumhuriyetini sembolize eden milli bir olay olarak

³⁸ Hamdi Mert, "Cami ve Milli Kültür", *Tercüman* (15 Mayıs 1987); Kasım Kocaman, "Kuruluş Vakfiyesine Göre İstanbul Fatih Camii Görevlileri ve Vazifeleri", *Ekev Akademi Dergisi* ICOAEF Özel Sayısı (2019), 135-153.

³⁹ Hamdi Mert, "Cami İnşasında Devlet Millet İşbirliği", *Diyanet Gazetesi*, (Ekim 1986).

⁴⁰ Hamdi Mert, "Camiler Haftası", *Tercüman*, (29 Temmuz 1986).

⁴¹ Kocaman, "Kuruluş Vakfiyesine Göre İstanbul Fatih Camii Görevlileri ve Vazifeleri", 137.

⁴² Hamdi Mert, "Kocatepe Hikayesi", *Tercüman*, (28 Ağustos 1987).

değerlendirmektedir.⁴³ Mert, Cumhuriyetin ilanının ardından Türkiye'nin her yerinde camiler inşa edildiğini vurgulamakta, milletin ve cami görevlilerinin bu ibadet mekânlarını inşa etmeye çok önem verdiğinin üzerinde durmaktadır. O, bu hususta Türkiye'yi himmetler ülkesi olarak tanımlarken yurdun dört bucağında hizmet eden tüm insanların, ülke adına şereflediğini dile getirmektedir. Mert'in, din hizmetlerinde halkın Diyaneti yalnız bırakmaması ve camilerin inşasında, bakım ve onarımında gerek maddi imkânlarla gerekse beden gücüyle destek vermeleri bakımından Türk milletini yücelttiği görülmektedir.⁴⁴

Camilerin, Müslüman halkı belirli aralıklarla ve düzenli olarak bir araya getirme misyonu vardır ve bunun en belirgin örneği cuma namazlarında cemaatin bir araya gelmesidir. Yaygın din eğitimi faaliyetlerinden biri olan, cuma ve bayram namazlarında verilen hutbeler Müslümanları disipline eden ve devamlı eğitime tabi tutarak tazeleyen irşat vasıtalarıdır.⁴⁵ Bunun yanı sıra düşmanın Maraş kalesine astığı bayrağı halkın cuma vaktinde indirmesi⁴⁶ örneğinde olduğu gibi bu özel namazın Müslüman milletlerin istiklal ve özgürlük sembolü olduğu da ifade edilebilir. Mert, din adamı kimliği ile cuma namazının Türkiye'de kılınırlığı, ülkenin dârülharp sayılıp sayılmayacağı, devletin laik bir yönetim anlayışıyla yönetildiği durumlarda yönetici izninin gerekli olup olmadığı ile ilgili de bir köşe yazısı kaleme almıştır. O, bu hususu değerlendirirken nihai amacı temel almış, cuma namazının kaldırılmasının devamlı eğitim ve disiplin anlayışının da kaldırılması manası taşıdığı, böylece milli ve dini bütünlüğe zarar vereceği yorumlarında bulunmuştur. Söz konusu hususa meydan vermenin de hem dünyevi hem de uhrevi bakımdan vebal getirdiğinin altını çizen Mert, Hz. Peygamber döneminden beri süregelen bu ibadeti yaşatmanın en doğru yaklaşım olduğunu savunmaktadır.⁴⁷ Bu bağlamda Mert'in kişinin şahsını ilgilendiren ferdi ibadet olmasının yanında Cuma namazının içtimai bakımdan öneminin farkında olduğu, hatta bilhassa bu yönüne vurgu yaptığı görülmektedir.

2.3. İbadetler

Mert, insanları disipline etmesi ve bir takım duygu ve düşünce eğitimi yolu

⁴³ Hamdi Mert, "Tarihin Zuhuru", *Tercüman*, (16 Mayıs 1986).

⁴⁴ Hamdi Mert, "Hangi Türkiye", *Tercüman*, (10 Haziran 1986).

⁴⁵ Kocaman, "Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu", 1262-1263.

⁴⁶ 28 Kasım 1919'da Maraş kalesine Fransız bayrağı asılmıştır. Cuma namazı kılmak için Ulucami'ye gelen cemaate hoca tarafından hür olmayan bir memlekette Cuma namazının kılınamayacağını söylemesi üzerine, halk kaleye yürümüş, Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını asmıştır. O gün Cuma namazı, dalgalanan Türk bayrağının altında kılınmıştır. Bkz. "Bayrak Olayı", *Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi* (Erişim 10 Nisan 2023) <https://kahramanmaras.bel.tr/bayrak-olayi-0>.

⁴⁷ Hamdi Mert, "Cuma Namazı ve Cuma Geleneği", *Tercüman*, (28 Eylül 1984).

olması bakımından bazı ibadetlere de yazılarında yer vermiştir. Onun en fazla üzerinde durduğu İslami ritüel oruç olmuştur. Zira Müslümanlar için farz olan oruç ramazan ayında bir ay boyunca tutulması emredilen oruçtur ve söz konusu ibadet pek çok alt boyutuyla beraber sistemli bir otokontrol eğitimi olarak değerlendirilebilir. Ramazan ayı, oruç ibadetinin doğası gereği her saniye kendini kontrol etmenin gerektiği, Müslümanlarca kutsal sayılan bir zaman dilimidir. Zira bir ay süresince nefse terbiye disiplini kazandıracak, eli yasaktan, kulağı ve dili kötü sözden, gözü haramdan, zihni ve vücudu malayani işlerden uzak tutma egzersizleri yapılmaktadır. Mert, bu bağlamda her bireyin, tüm azalarına oruç tutturup tutturmadığı hakkında muhasebe yapmasının ve öz yönetim seviyesini güçlendirmesi gerektiğinin altını çizmektedir.⁴⁸ Mert, ramazan ayını, bir bakıma insanın nefesine, iradesine ve arzularına karşı yürüttüğü bir savaş dönemi olarak görmektedir.⁴⁹

Tüm dünya Müslümanlarının beraberce oruç tuttuğu ramazan ayında, zaman içerisinde iftara misafir davet etmeyle, sahurda davul çalmayla, maniler söylemeyle, radyo ve televizyonlarda bu aya özel yayın faaliyetleri gerçekleştirmeyle ve teravîh kültürüyle kendisine özgü bir ramazan geleneği oluşmuştur.⁵⁰ Oruç mükellefine farz, şahsi bir ibadet olmasına rağmen ramazan ayı, öyle ya da böyle sosyal yaşamın tüm kesimlerine tesir eden bir kültür unsuru ve toplumsal bir gerçekliktir.⁵¹ İnsanın varlığını devam ettirebilmek için bir cemiyete mensubiyetinin zaruri olduğu düşünüldüğünde, huzur, barış ve denge ortamının korunabilmesi için karşılıklı yardımlaşma ve hoşgörünün yürütülmesi zorunlu hale gelir. İslam'ın emirleri arasında yer alan zekat ibadetiyle, fitre, fidyeye ve sadakalarla bu yapının temelleri atılmaktadır.⁵² Ramazan ayına özel olarak yapılan iyiliklere ve ibadetlere kat kat fazlaca sevapların verilmesiyle ilgili hadisler nedeniyle, bu ay paylaşma, ikram ve infak etme ayı olarak da işlev görmektedir. Müslümanlar, ekseriyetle zekatlarını bu ayda vermeyi tercih etmektedir. Kendi malından bir bölümünü hiçbir karşılık beklemeden bir başkasına infak edebilmek, insana yeryüzünde Allah'ın halifesi sıfatını yükleyen ve kişiyi O'nun rızasına ermeye vesile kılan faziletli bir eylemdir.⁵³ Ramazan ayının toplum için yardımlaşmaktan başka faydaları da vardır. Mesela bu ayda suç oranları düşmektedir ve haliyle söz konusu ayın içtimai disipline vesile olduğu söylenebilir. Bütün farz ibadetlerde olduğu gibi,

⁴⁸ Hamdi Mert, "Muhasebe", *Tercüman*, (15 Haziran 1984); Hamdi Mert, "Oruçla Gelen", *Tercüman*, (08 Haziran 1984).

⁴⁹ Hamdi Mert, "Ramazan'ı Anlamak", *Tercüman*, (22 Haziran 1984).

⁵⁰ Hamdi Mert, "Ramazan'la Buluşma", *Tercüman*, (01 Haziran 1984).

⁵¹ Hamdi Mert, "Ramazan Sosyal Bir Hadisedir", *Ayyıldız*, (10 Aralık 1999).

⁵² Hamdi Mert, "Ramazan'da Fakirlere El Uzatmalıyız", *Tercüman*, (01 Temmuz 1983).

⁵³ Hamdi Mert, "Ramazan Yardım Ayıdır", *Ayyıldız*, (12 Aralık 1999).

oruç ibadetinde de pek çok toplumsal faziletler bulunmaktadır.⁵⁴

Orucun kabul edilebilmesinin asgari şartının yiyip içmek ve cinsel yaşamdan uzak kalmak olduğunu belirten Mert, İmam Gazalî'nin görüşünü delil getirerek makbul olan orucun bütün azaların disiplin altına alınmasıyla gerçekleşeceğine dikkat çekmekte, en faziletli orucun ise, Allah'tan uzaklaştıran her şeyle irtibatını koparmakla tutulacağını ifade etmektedir. Böyle bir orucu tutabilmenin en kestirme yolunun bireyin nefsi isteklerini ve şahsi menfaatlerini ardında bırakarak, yaptığı her şeyi Allah rızası için yapması olduğunu dile getiren Mert, orucun kulu belli bir kalite seviyesine çıkarabilecek nadide bir terbiye yöntemi olduğunu savunmaktadır.⁵⁵ Zira bu ibadet, kişinin günlük alışkanlıklarının tersine hareket etmesinden yola çıkan sabrı öğretme ve irade geliştirme üzerine etkili bir metottur.⁵⁶ Ayrıca oruç, vücudun yorulan iç organlarına bir dinlenme imkânı sunmakta, böylece sindirim sisteminin, sinir sisteminin ve metabolizmanın kendini iyileştirmesine katkı sağlayarak bireyin sağlığını desteklemektedir.⁵⁷ Orucun kazandırdığı en önemli avantaj ise; insanın sırf Allah'ın rızasına kavuşmayı umarak nimetlerden uzak kalması nedeniyle, bu ibadetin mükâfatının Allah indinde ve hesapsız verilmesidir.⁵⁸

Diyanet İşleri Başkanlığının organize etmek ve yürütmekten mesul olduğu hac ibadeti konusunda da çeşitli yazılar kaleme alan Mert, bu organizasyonların ciddi manada zor, çok boyutlu ve maddiyat gerektiren organizasyonlar olduğuna dikkat çekmektedir. Zira hac ibadetinin ifası için resmi işlemler, ülkeler arası formaliteler insan yoğunluğuna rağmen hatasız biçimde yürütülmelidir. Çeşitli bakanlıklar hac ibadetinin sorunsuz biçimde ifa edilebilmesi için işbirliği yapmaktadır ve yurt dışında da birden fazla ülkenin mahalli mevzuat ve uygulamaları sürecin bir parçasıdır.⁵⁹ Mert, Türkiye'nin dört bir yanından binlerce insanın başvurduğu, her birinin ayrı ayrı düşünülmesinin icap ettiği ve her birinin yol, barınma, beslenme gibi ihtiyaçlarının planlandığı bu organizasyonu bir kolordu harekâtına benzetmektedir.⁶⁰ DiB; sağlık, yol, yemek, kalacak yer gibi temel ihtiyaçları, aynı zamanda vefat edenlerin defin işlemleri, personel ikmali gibi icraatları

⁵⁴ Hamdi Mert, "Ramazan'ı Anlamak", *Tercüman*, (24 Mayıs 1985); Hamdi Mert, "Ramazanı Anlamak", *Diyanet Gazetesi*, (Ağustos 1979).

⁵⁵ Hamdi Mert, "Orucun Manası", *Tercüman*, (31 Mayıs 1985); Hamdi Mert, "Kötülükler Önlensin Ama Nasıl?", *Ayyıldız*, (14 Aralık 1999).

⁵⁶ Hamdi Mert, "Orucun Ferdi ve İctimai Faydaları", *Ocak Gazetesi*, (07 Nisan 1989).

⁵⁷ Hamdi Mert, "Oruçta Sayısız Faydalar", *Tercüman*, (17 Haziran 1983).

⁵⁸ Hamdi Mert, "Ramazan Bir Muhasebedir", *Diyanet Gazetesi*, (Mayıs 1985); Hamdi Mert, "Oruç Bütün Dinlerde Ortak İbadettir", *Tercüman*, (08 Temmuz 1983); Hamdi Mert, "Oruç Ortak İbadettir", *Ayyıldız*, (22 Aralık 1999).

⁵⁹ Hamdi Mert, "Hac Organizasyonu", *Tercüman*, (16 Ağustos 1985).

⁶⁰ Hamdi Mert, "Hac Hizmetleri", *Tercüman*, (12 Ağustos 1986).

bölgede hâkim olan yüksek sıcaklıklara rağmen yürütmeye çalışmaktadır.⁶¹ Bunun dışında modern çağın gelişmiş ulaşım araçlarına ve iletişim sistemlerine karşın, tavaftan saya, mikattan arafatta vakfeye kadar haccın kendi tabiatında da pek çok zorluklar vardır.⁶²

Mert, oruç ve haccın yanı sıra kaleme aldığı köşe yazılarından birinde namaza davet niteliğindeki ezana dikkat çekmekte, bunun evrensel niteliğe sahip bir çağrı sistemi olduğunu belirtmektedir. Ezanın okunduğu dakikaları meleklerin kanat seslerinin işitilmeye başladığı ve duaların kabul edildiği vakitler olarak betimleyen Mert, ayrıca ezanın Türk-İslam kültüründe savaş daveti için de kullanıldığı, sırf ezanlar susmasın diye nice canlar verilerek devletlerin kurtarıldığı, bunun yüzü suyu hürmetine bile ezan okunurken duaların geri çevrilmeyeceği yorumunu yapmaktadır. Mert, bu ruhun günümüzde hala ülkesini yaşatan önemli bir faktör olduğuna inanmakta, sabah okunan ilk ezanın Allah'ın mutlak hüküm ve irade sahibi oluşunun alametinin ilan edilmesi manasını taşıdığını ifade etmektedir. Bu nedenle sabah ezanlarının insanı sadece fiziksel bir uykudan değil, manevi uykudan ve gafletten uyandırdığına dikkat çekmektedir. Mert, İslam ülkelerinin özgürlük sembolü olarak gördüğü ezanı, hem istiklalini hem de bu uğurda yapılan savaşların, dökülen kanların sembolü olarak değerlendirmektedir.⁶³

2.4. Dinî Gün ve Geceler

Hamdi Mert, İslam'ın emrettiği ibadetler ve ramazan ayı gibi bu dinde kutsal sayılan vakitler hakkında pek çok köşe yazısı yazmıştır. Mert, yaşamın rutin akışında bir soluklanma ve bir dinlenme anı olarak tanımladığı ramazan ayının, hayatın karmaşasından kendine dönme ve bütün bir yılın yoğunluğundaki en büyük durak olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte ona göre kandiller, bayramlar ve cumalar da böyledir. Hatta bireyin gün içinde namaz kılmak, Kur'an okumak ve zikir çekmek için yalnız kalması da hayatı anlamlandıran ve katlanılır yapan konaklamalardır.⁶⁴ Mert, İslam dininde özel bir yere sahip olan bu mübarek günlerin, insanların kendisini ölçüp tartabildiği, o güne kadarki faaliyetlerinin, hatalarının, nedenlerinin, sonuçlarının, geliştirmesi gereken yönlerinin muhasebesini yaptığı ve ömrünün geri kalanını planlayacağı dönüm noktaları olduğunun altını çizmektedir.⁶⁵ Mert'e göre bu öz değerlendirme Hz. Muhammed'in "Hesaba çekilmeden evvel kendinizi hesaba çekiniz." hadis-i

⁶¹ Hamdi Mert, "Hac İntibaları", *Tercüman*, (20 Eylül 1985).

⁶² Hamdi Mert, "Hac Yolunda", *Tercüman*, (15 Temmuz 1988).

⁶³ Hamdi Mert, "Sabah Ezanları", *Tercüman*, (31 Temmuz 1987).

⁶⁴ Hamdi Mert, "Ramazan'la Buluşma", *Tercüman*, (07 Nisan 1989).

⁶⁵ Hamdi Mert, "Ramazan'ı Karşılarken", *Yeni Düşünce*, (24 Mart 1989); Hamdi Mert, "Mübarek Ramazan'ı Karşılarken", *Tercüman*, (10 Haziran 1983).

şerifiyle tüm Müslümanlara tavsiye edilmiştir. Bu tutum bireyin ölçülü ve disiplinli bir hayat sürmesinin ayrıca oto kontrolünü güçlendirmesinin anahtarıdır.⁶⁶

Müslümanların Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı olmak üzere iki dini bayramı vardır. İnananlar ramazanda oruç tutma ibadetiyle hicretin 2. yılında mükellef tutulmuş, bir hicri ay boyunca bu ibadetin yerine getirilmesinin ardından şevval ayının ilk üç günü bayram olarak kutlanmaya başlanmış, yine aynı sene kurban bayramı da Müslümanlara hediye edilmiştir.⁶⁷ Mert, kaleme aldığı çeşitli köşe yazılarında oruç tutmayı nefsi terbiye etmek maksadıyla onun isteklerine karşı sefere çıkmaya benzettiği gibi, ramazan bayramı hakkında da metaforik bir benzetme yaparak bu üç günü Müslümanların çıktıkları savaştan geri dönüşü, nefsi yenmesinin zafer kutlaması biçiminde değerlendirmektedir. Mert'e göre bayram, çeşitli ibadetlerle dolu bir ayın ardından hasat toplama, yapılan perhizlerin son bulunduğu bir ziyafet sofrası, inananların çabalarının nihayetinde Allah'ın rızasına vakıf olmasının sembolüdür.⁶⁸ Müslümanların bayramdan umdukları müjde ise ibadetlerinin kabul edilmesi ve Allah tarafından rızaya layık görülmeleleridir.⁶⁹ Bayramların bu dünyadaki yerine bakıldığında bunun içtimali bir mesele olduğu görülmektedir. Zira bayramlar sadece dini hassasiyetlere sahip kimseler arasında değil, daha dünyevi bir hayat yaşayan, ibadetleri eksik, namaza hatta oruca fazla ehemmiyet vermeyen kimseler tarafından da kısaca toplumun tüm kesimlerinde kutlanmaktadır. Kendi şahsına münhasır bir kültürel yapı oluşturan bayramlar sosyal yaşamda; temizlikle ve çeşitli ikramlarla hazırlanılması, o gün için yeni kıyafetler alınması, her evde bayram şekerlerinin gelenlere ve özellikle çocuklara dağıtılması ve bireylerin birbirleriyle bayramlaşması biçiminde kendisini göstermektedir. Cuma günleri, sene de beş tane olan kandiller ve iki kutsal sayılan bayram, Müslümanların içinin şen olduğu vakitlerdir ve böyle zamanlarda hayatın rutin akışı durur, dünya güzelleşir, her yerde sevinç hâkim olur.⁷⁰

Kandil geceleri, İslam dininde vuku bulan bazı mühim hadiselerin hürmetine, o hadiselerin yıl dönümlerinde kutlanan ve kutsal sayılan gecelerdir. Bu özel vakitlere kandil ismini veren ise Türk-İslam medeniyetidir. Mert, manevi zenginliklerle dolu olan bu gecelerin Regaib, Miraç, Berat, Kadir ve Mevlid kandili isimleriyle anıldığına değinmekte, bu geceyi ibadetlerle, Kur'an okuyarak, zikir çekerek ve gündüzünü oruçla geçirerek ihya etmenin insanın kendi iradesinde olduğunu belirtmektedir. Berat gecesi, Kur'an-ı Kerim'in bir

⁶⁶ Hamdi Mert, "Ramazan'ı Uğurlarken", *Ayyıldız*, (06 Ocak 2000).

⁶⁷ Hamdi Mert, "Bayram Dediler Biz Ağladık, Ağlaştık", *Ayyıldız*, (08 Ocak 2000).

⁶⁸ Hamdi Mert, "Yarın Bayram", *Ayyıldız*, (07 Ocak 2000).

⁶⁹ Hamdi Mert, "Bayramla Bayramlaşma", *Tercüman*, (05 Mayıs 1989).

⁷⁰ Hamdi Mert, "Hangi Bayram?", *Yeni Düşünce*, (05 Mayıs 1989); Hamdi Mert, "Hangi Bayram?", *Tercüman*, (15 Temmuz 1986).

bütün olarak Levh-i Mahfuz'a indirildiği gecedir, parça parça Hz. Peygambere indirilmeye başlaması ise kadir gecesine tekabül etmektedir.⁷¹ Mert, bu gecelere değer veren ve vaktin gereğini yerine getirmeye çabalayan kimseler için kandilleri, nice yorgunluklardan ve susuzluklardan sonra çölde bulunan bir vahaya benzetmektedir. Kutsal sayılan gecelerden biri de Hz. Muhammed'in zamana ve mekâna hükmederek Allah'ın katına ulaştığı, sema katlarında bazı geçmiş peygamberlerle görüştüğü, yolcuğunun nihayetinde Rahman'a erdiği miraç mucizesinin anısına ihya edilen Miraç kandilidir. Hz. Peygamber Sidre-i Münteha'dan ümmetine; amellerden güçlerinin yettiğiyle mükellef tutulmaları, Allah'a şirk koşmaları dışında tüm günahlarının affedilmesi ve beş vakit namaz hediyeleriyle gelmiştir. Bu hadisenin sembolü olarak namaz Müslümanların miraca çıkması, yani Allah'ın huzurunda durması olarak kabul edilmiştir.⁷²

İslam geleneğinde üç aylar olarak anılan recep, şaban ve ramazan ayının geldiğinin müjdesi olarak Regaib kandili kutlanmaktadır. Ecdadın mübarek vakitlere girilen bir kapiya benzettiği söz konusu kandilde, Allah'ın lütfunun, rahmetinin ve merhametinin yeryüzüne indirildiğine inanılmaktadır. Bu nedenle Regaib kandili dualarla, zikirlerle, istiğfarlarla, salavatlarla ve çeşitli ibadetlerle ihya edilmektedir.⁷³ Mert, Türk insanını ayakta tutan, ona zorluklar karşısında direnme gücü veren unsuru, bahsi geçen kandil gecelerinde camilere ve cemaatlere koşarak, toplu halde namaz, niyaz ve duaya durmaları olarak yorumlamaktadır.⁷⁴

Kur'an'da bin aydan daha hayırlı⁷⁵ olduğu belirtilen Kadir gecesi de ramazan ayı içerisinde yer almaktadır. Mert, Müslümanlarca özel kabul edilen bu gece hakkında kaleme aldığı yazısında bahsedilen bin ayın 83 yıla tekabül ettiğinin, bu sürenin ise ortalama bir insan ömrü olduğunun altını çizmektedir. Bu gecenin iman, ihlas ve ibadetle geçirilmesinin işlenmiş geçmiş günahların affına imkân vereceğine dikkat çeken Mert, Allah'ın kulunu bağışlamaya vesile olması maksadıyla pek çok olanaklar yarattığını, bir ömrün ibadet imkânını ise kadir gecesine sığdırdığını ifade etmektedir. Ona göre Allah tarafından güvence altına alınan bu gecede Cebrail dâhil bütün melekler insanların arasına gönderilmektedir. Mert, bunun nedeninin insanların denetlenmesi olduğunu iddia ederken bu gecede, kullardan hangilerinin Kur'an'ı ne kadar anladıklarının ve ne kadar yaşadıklarının tespit edilmesi için meleklerin yeryüzüne indiğine inanmaktadır. Mert, ramazanın son günleri arasına gizlenen kadir gecesine

⁷¹ Hamdi Mert, "Berat Kandili'nin Fazileti", *Ortadoğu*, (03 Aralık 1998).

⁷² Hamdi Mert, "Miraç İle Gelen Müjde", *Tercüman*, (23 Şubat 1990).

⁷³ Hamdi Mert, "Regaip ve Üç Aylar", *Aygazete*, (02 Haziran 2011).

⁷⁴ Hamdi Mert, "Kandil Sabahında Türkiyem", *Tercüman*, (10 Şubat 1989).

⁷⁵ "Kadir Sûresi, 97/3.

amellerin değerlendirilmesi, mükâfatlarının belirlenmesi, mağfireti ve rızayı ümit etmek gibi anlamlar yüklemektedir. Ona göre insan, söz konusu geceyi bahane ederek İslam'ı ne kadar içselleştirdiğinin, hayatına ne kadar yansıtığının, hangi noktalarda inancının gerekliliklerinden tavizler verdiğinin muhasebesini yapmalı, mümkün merteye hatalarını telafi etmeye çalışmalı, bir ömre denk mükâfat barındıran bu geceden maksimum seviyede faydalanmaya çalışmalıdır.⁷⁶

Mevlid kandili, Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesinin hicri takvime göre yıl dönümü anısına ihya edilmektedir. Bu gece dışında miladi takvime göre Hz. Peygamberin doğum gününü kapsayan haftada kutlu doğum haftası kutlanmakta, düğün, cenaze, asker uğurlama gibi toplu törenlerde mevlidler okunmakta ve kalemi güçlü şairler tarafından naatlar yazılmaktadır. Söz konusu geleneklerin yüzyıllardır sürdürülüyor olması ve günümüzde halen devam ettirilmesi, Türk halkına mahsus olup Hz. Muhammed'e duyulan muhabbet ve saygının kültürel yansımalarıdır. Hz. Muhammed, İslam dininin ilk öğretmeni, insanlığa rol model bir kişi ve sosyal yapıda devrim yapan, hakkı getirip batılı zail eden son inşa edicidir. İnsanlığı hakka, iyiliğe ve güzelliğe davet eden, toplumu Allah'ın razı olacağı biçimde islah edecek başka bir peygamber dünyaya gönderilmeyecektir. Mert, Hz Muhammed'in Allah'ın insanlara kurtarıcı ve rehber olarak gönderdiği son peygamber olmasından dolayı, Müslüman Türklerin O'na yüce bir sevgi, saygı ve bağlılık beslediğinin altını çizmektedir.⁷⁷

Mert, Hz. Muhammed'in tebliğ etmekle mükellef olduğu dinin içerdiği mesajların çağları ve mekânları aşarak tüm insanlığa hitap ettiğine dikkat çekmektedir. Bu nedenle bütün insanların onu tanınması ve anlaması gerektiğini savunan Mert: *"Hz. Peygamber bilinmelidir!.. Kalplerdeki nefis putunu kıran... Düşüncelerdeki örümcek ağlarını temizleyen... İnsanı insana kul olmaktan kurtaran... Kafaları, gönülleri ağartan... İnsanlığa "İslamlık" müjdesini getiren... İyiliğe sınırsızlık, kötülüğe sınır çizen... Davranışlara sabır, tevekkül, doğruluk taçlarını giydiren... "Renk, ırk, mevki farklılıklarını yırtarak insanlığı ebedi sulha çağırان..." Sidretül Müntehâ'da bile ümmetini düşünen... Mi'raç'tan hiçbir peygamberin ümmetine veremediği ilâhi armağanlarla dönen... Gönüllerde "İslam", "insan", "Kur'an" tahtını kuran... Kurmayları Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali (Radiyallahu anhüm) olan... İnsanları bid'atlara kölelikten "Fitrat Medeniyeti"ne kanatlandıran... Ruh O'nunla diridir. İnsanlık O'nunla ayaktadır. İyilik O'nunla ebedîdir. Hayat O'nunla temiz, idealler O'nunla vardır. "O, bir şâhid, bir müjdecî, bir dâvetçidir." Sevgiye, aydınlığa, başarıya, olgunlaşmaya, ilerlemeye. Hakk'a, iyiliğe, hep*

⁷⁶ Hamdi Mert, "Kadir Gecesi, Kadir Kandili", *Ayyıldız*, (03 Ocak 2000).

⁷⁷ Hamdi Mert, "Mevlid Kandili ve Milletimizin Peygamber Sevgisi", *Aygazete*, (14 Şubat 2011); Hamdi Mert, "Mevlid Kandili Üzerine", *Tercüman*, (06 Aralık 1985); Hamdi Mert, "Mevlid de Bizim Teravîh de", *Ayyıldız*, (18 Aralık 1999).

*iyiliğe, daima iyiliğe çağırandır. Onun nübüvvet ve risâletini, sabır ve sebatını, kerem ve cömertliğini, kanaat ve zühdünü, fazilet ve şecaatini bilmeye fezanın fethine çıktığımız bugün de muhtacız...”*⁷⁸ şeklinde kaleme aldığı cümleleriyle kendi şahsına münhasır bir bakış açısıyla Hz. Peygamber’i tanıtmakta, bugünün insanının, yeni yetişen neslin ve gelecek çağın bireylerinin onun öğretilerini, bireysel ve toplumsal yaşam algısını, geliştirdiği stratejileri ve örnek karakterini iyi anlamaları gerektiğine vurgu yapmaktadır. Zira Mert, Hz Muhammed’in taşıdığı mesajın Allah’ın mesajı olduğunun altını çizmekte, onun yaşam biçiminin ve taşıyıcısı olduğu bilgilerin bir ekol, yükseköğretime dahi sığmayacak bir ideal olduğunu savunmaktadır. Mert’e göre kâinatın gelmiş geçmiş en önemli hadisesi Hz. Muhammed’in doğumudur. Zira onun ömrünün peygamber olarak geçirdiği son 23 yılında meydana getirdiği devasa aksiyonun ve stratejik hamlelerin çağları aşan bir potansiyeli vardır. Bu güç ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar pek çok insanı ve sayısız toplumu tesiri altına almıştır ve Mert’in kanaatine göre bu niteliğini kıyamete kadar koruyacaktır. O, Hz Peygamber’in cehalette ve zulümde zirveye ulaşmış bir millettten, merhameti, paylaşmayı, fedakarlığı şiar edinmiş medenî bir topluluk meydana getirmesini, yeniden insanlığı hâkim kılan gerçek bir devrim olarak görmek, günümüz bireylerinin, halklarının ve devletlerinin Hz. Muhammed’in öğretilerine bütün zamanlardan daha fazla ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmaktadır.⁷⁹

Sonuç

Hamdi Mert, Türkiye’nin tek partili yönetildiği yıllarda dünyaya gelmiş, çok partili döneme geçiş sürecine seyirci olmuş, ülkede devlet eliyle din eğitimi verilmeyen yılların halkı hangi yönlerden ve ne boyutta etkilediğini görmüş, din eğitiminin resmi eğitim kurumlarında yeniden verilmeye başlaması yolundaki tüm aşamalara tanıklık etmiştir. Mert, çok partili döneme geçiş yıllarında, ortaöğrenim ve yükseköğrenimini din eğitimi veren devlet okullarında alan ilk öğrenciler arasında yer almıştır. Hali hazırda dini hassasiyetler taşıyan ebeveynlere sahip olması, ilk din eğitimi ailesinde ve onların kontrolünde titizlikle alması, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde toplum nezdinde büyük itibar sahibi alimlerin derslerine katılması gibi faktörler dolayısıyla Mert, ilmi ve ahlaki yönden derinlik ve incelik kazanmıştır. Mevcut birikimini hukuk fakültesini okuyarak çok boyutlu hale getiren Mert, sahip olduğu nitelikler sayesinde DİB’in hukuk müşavirliği kadrosuna atanmış; teşkilat bünyesindeki hizmetleri ve kişilik özelliklerinin de tesiriyle Diyanet

⁷⁸ Hamdi Mert, “Çağları Kuşatan Mesaj (1455’inci ‘Mevlid’ Üzerine)”, *Tercüman*, (24 Aralık 1982).

⁷⁹ Hamdi Mert, “Kutlu Doğum Haftası”, *Tercüman*, (13 Ekim 1989).

İşleri Başkan Yardımcılığına kadar yükselmiştir.

Gerek görev yaptığı süreçte gerekse emekli olmasından sonraki zaman diliminde Mert, hayatını Türk toplumunun dini, milli ve ahlaki seciyesinin doğru ve tutarlı bir şekilde inşa edilmesine adanmış şahsiyetlerden biridir. O, uzun yıllar hem Milli Eğitim Bakanlığında hem de Diyanet İşleri Başkanlığında farklı görevler üstlenmiş, örgün ve yaygın din eğitimi süreçlerini bizzat yaşamış, görmüş ve idrak etmiş bir din adamı ve hukukçudur. Dolayısıyla onun ülkemizde yapılan din eğitim-öğretim faaliyetlerine dair tespitleri ciddiye alınması gereken önemli ve yerinde tespitlerdir. Zira o işin mutfağında bulunmuş ve orada uzun yıllar pişmiş olan bir kişinin tespitleridir. Bu bağlamda Hamdi Mert'in yaygın din eğitimine dair görüşlerini ele alıp değerlendirmek, günümüzde yapılan yaygın din eğitimi faaliyetlerinin daha doğru, tutarlı ve nitelikli bir şekilde anlaşılmasına ve buna uygun bir şekilde icra edilmesine rehberlik edecektir.

Kendisi çeşitli süreli yayın organlarında köşe yazıları kaleme alarak bilgisini ve tecrübesini halkla paylaşma yolunu seçmiştir. Halkın din kaynaklı suiistimal edilmesinin ve hurafelerle oyalanmasının önüne geçmek isteyen Mert, insanların yeterli düzeyde din eğitimi alması gerektiğine dikkat çekmiş, bu uğurda elde edebildiği bütün imkânlarla hizmet etmiştir. Zira onun algı biçiminde İslam dininin iyi öğrenilmesi Türkiye devletinin ilelebed payidar olabilmesinde de büyük pay sahibidir. Zaten Mert'in din ve devlet anlayışının çizgisi "Din-ü Devlet Mülk-ü Millettir." Mert bu minvalde yaygın din eğitiminin Türkiye'deki yürütücüsü olan DİB'in güncel yaşamın getirilerine uyum sağlaması, çağın gerekliliklerine göre bir dil geliştirmesi, üslubunu gözden geçirmesi ve yenilemesi gerektiğine inanmaktadır. Bununla birlikte o, Başkanlığın hedef kitlesi olan vatandaşların da toplum içinde infial yaratmaya ve halkı birbirine kırdırmaya neden olabilecek bölücü ve tahrip edici fikirlere karşı uyanık olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Zira Mert, devletler kurtaracak formülün, memleketin kaos ortamına sürüklenmemesi için halkın, İslam'ın şahısları ve toplumları birbirine kenetleyen mesajında birleşmesi olduğunu savunmaktadır.

Yaygın din eğitiminin ve din hizmetlerinin sunulmasından sorumlu olan din görevlilerinin, eğitime ve rehberlik etme vazifesini hakkıyla yerine getirebilmeleri için donanımlı bireyler olarak yetişmeleri gerektiğinin altını çizen Mert, onların temsil ettikleri değerlerin bilincinde bir yaşam sürmelerinin icabını izah etmektedir. Ayrıca din görevlileri hem dini hem de devleti temsil ettikleri için kapsayıcı ve tarafsız bir duruş sergilemeli, herhangi bir siyasi ya da dini oluşumun sözcüsü olmamalıdır diyen Mert, bunun nedenini her kesim ve görüşten insanı bir araya getiren camilerde cemaatin bütününe verimli olabilmek ve sözünü dinletebilmek şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca bir din görevlisinin görevi yalnızca bir caminin kapısını açmaktan ibaret

değildir, o aynı zamanda evinin ve kalbinin kapısını da sorusu ve sorunu olan, desteğe ve rehberliğe ihtiyaç duyan herkese açmalıdır. Bununla birlikte sahada hizmet eden Diyanet personeli, iletişimin inceliklerini bilmeli, etkili bir dil kullanmalı, insan psikolojisinin özelliklerine ve bulunduğu yerdeki sosyal yapıya hâkim olmalıdır.

Mert yazılarında, yaygın din eğitiminin en fazla yapıldığı mekânlar olan camilerin Hz. Peygamber'den bugüne değin ilim, irfan ve insan yetiştirme merkezleri olduğunu belirtmektedir. Ancak o, camilerin asıl vazifelerinden ziyade sembolik anlamlarını ön plana çıkarmış, içerisine cami inşa edilmiş ve minaresinden ezanlar okunmuş bütün toprakların Müslüman memleketi olduğu yorumunu getirmiştir. Ona göre bir ibadet ve eğitim merkezi olmanın çok ötesinde bir öneme sahip olan camiler, İslam'ın yeryüzüne kazınmış göstergeleridir. Mert camilerin, Anadolu'nun İslamlaşmasında ve bu coğrafyada milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli bir yere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu minvalde Mert'in camilere oldukça geniş bir perspektiften baktığı sonucuna ulaşılmış, camileri eğitim yuvası, ibadethane, karargah, acil ve önemli durumlarda bir araya gelinen ya da çağrı yapılan bir merkez, toplanma ve birlik olma yeri, coğrafi bir kimlik, iktidarın meşruluğunun sembolü, kısacası Müslümanlar için hayati öneme sahip yapı olarak değerlendirdiği anlaşılmıştır.

Dini ritüellere de kendince bir bakış açısı geliştiren Mert'e göre duaların geri çevrilmemesine vesile olan ezanlar, özgürlük adına yapılan savaşların nedeni ve istiklalin ta kendisidir. O bilhassa sabah ezanını, her günün başında aleme, Allah'ın yegane hüküm ve hikmet sahibi oluşunun ilan edilmesi biçiminde yorumlamaktadır. Mert, hac ibadetine ise, bir DİB çalışanı olarak organizasyonundaki zorluklar açısından yaklaşmış, pek çok boyutta hizmeti mümkün olduğunca sorunsuz biçimde yürütmeyi gerektiren bu çalışmayı DİB'in layıkıyla yerine getirdiğini ifade etmiştir. Mert'in yazılarında en fazla yer verdiği ibadetin oruç olduğu görülmektedir. Ona göre bilinen yönüyle yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak kalmak biçimindeki oruç, bu ibadetin en alt düzeyidir ve asıl erdemli ve değerli olan şekli ise vücudun tüm azalarına hâkim olmak ve Allah'tan başka her şey ile alakayı kesmektir. Zekat ise toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın asgari düzeyidir. Değerlendirmelerinden anlaşıldığı üzere Mert, ibadetlere hem bireysel hem de toplumsal anlamda olgunlaşma ve iyileşme olarak bakmaktadır.

Mert, ramazan, bayramlar ve kandilleri de bilinen yönleriyle kaleme almakla beraber İslam'da kutsal sayılan önemli gün ve gecelere metaforik anlamlar da yüklemiştir. Mert'in yaşanmışlıktan ve tefekkürden beslenen bu yorumlarına göre, Ramazan ayı bireyin nefsinin arzularını kontrol atına alma eğitimi ve iradi bir savaştır. Oruç, bireyi alışıl gelmiş gündelik yaşamın aksi yönünde hareket etmeye sevk eden sabır talimi ve bayram da orucun ve ramazanın

mükâfata, bir bakıma Allah'ın kulundan razı olduğu için ona hediye ettiği bir şenlik, bir ziyafettir. İslam'da bir takım önemli hadiselerin yıl dönümlerini kutlama ve anma amacıyla ibadetlerle geçirilen kandil geceleri ise; rutin yaşamın sıradanlığından insanı uzaklaştıran manevi bir iklim ve Türk insanına güç katan bir yapıdır. Hamdi Mert, İslam temelli bu manevi yapılanmanın mimarı, ilk eğiticisi ve rehberi olan Hz. Muhammed'in Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ etmek suretiyle getirdiği düzenin ve stratejilerin, asırlardır pek çok kişiye ve topluma tesir ettiğini, kıyamete kadar da tesir edeceğini savunmaktadır.

Kaynakça

- Çetin, Mahmut. *Bir Neslin Öncüleri İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*. Ankara: Biyografi Net Yayıncılık, 2017.
- Göküş, Şeref. "Din Görevlilerinin Örgütsel Güven Düzeyleri ile Mesleki Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Mediterranean Journal of Humanities* IX/2 (2019), 285-309. <https://doi.org/10.13114/MJH.2019.491>
- Göküş, Şeref - Arslan, Merve. "Hamdi Mert: Hayatı, Eserleri ve Din Eğitimi-Öğretimi İle İlgili Görüşleri". *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi-Bildiri Özetleri*. ed. Mehmet Şahin - Şeref Göküş. 208-209. Ankara: Otto Yayınları, 2018.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 35. Basım, 2016.
- Kocaman, Kasım. "Kuruluş Vakfiyesine Göre İstanbul Fatih Camii Görevlileri ve Vazifeleri". *Ekev Akademi Dergisi ICOAEF Özel Sayısı* (2019), 135-153. <http://search/yayin/detay/330800>
- Kocaman, Kasım. "Türkiye'de Din Hizmetleri Bağlamında Yüksek Din Öğretiminde Meslekî Uygulama". *Journal of Turkish Studies* 14/4 (2019), 2525-2545. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.23286>
- Kocaman, Kasım. "Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi". *Journal of Turkish Studies* 8/12 (2013), 737-749. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6054>
- Kocaman, Kasım - Koyuncu, Mehmet. "İlk Dönem Mezunu Aday Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Diyanet Akademisi". *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2024), 539-590. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1429639>
- Kocaman, Kasım. "Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019), 1258-1271. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3314>
- Mert, Hamdi. "Bayram Dediler Biz Ağladık, Ağlaştık". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Bayramla Bayramlaşma". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Berat Kandili'nin Fazileti". *Ortadoğu*.
- Mert, Hamdi. "Cami İnşasında Devlet Millet İşbirliği". *Diyanet Gazetesi*.

- Mert, Hamdi. "Cami ve Milli Kültür". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Camiler Haftası". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Cuma Namazı ve Cuma Geleneği". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Çağları Kuşatan Mesaj (1455'inci 'Mevlid' Üzerine)". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Çok Seslilik". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Din Adamlarımız". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Din Görevlisi ve Diyanet'in Çizgisi". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Din Hizmeti Sunan Kimse, Cemiyet İçinde Toplayıcı, Te'lif Edici, Barıştıracı Bir Kimsedir". *Ocak Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Din Hizmeti Vahdeti Gerektirir". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Din Hizmetinde Allah Rızası". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Din Hizmetinde İnsan Sevgisi ve Hoşgörü". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Din Hizmetinde Strateji Tespiti". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. *Din ü Devlet Mülk ü Millet Bir Ömrün Hikayesi*. Tavoos, 2017.
- Mert, Hamdi. "Dine Saygı Topluma Saygıdır". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Dini Hizmet-Din Eğitimi ve Partiler Politikası". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Diyanet". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Diyanet İşleri Başkanı'nın Diyarbakır Çıkarması". *Aygazete*.
- Mert, Hamdi. "Diyanet'le Uğraşmak". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Diyanette Eğitim Seferberliği 50 Bin Din Görevlisine Yüksek Tahsil İmkânı". *Diyanet Aylık Dergi*.
- Mert, Hamdi. "Diyanet'te Yeni Dönem". *Aygazete*.
- Mert, Hamdi. "Hac Hizmetleri". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Hac İntibaları". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Hac Organizasyonu". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Hac Yolunda". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Hangi Bayram?" *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Hangi Bayram?" *Yeni Düşünce*.
- Mert, Hamdi. "Hangi Türkiye". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Kadir Gecesi, Kadir Kandili". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Kandil Sabahında Türkiyem". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Kocatepe Hikayesi". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Kötülükler Önlensin Ama Nasıl?" *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Kutlu Doğum Haftası". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Mevlid de Bizim Teravih de". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Mevlid Kandili Üzerine". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Mevlid Kandili ve Milletimizin Peygamber Sevgisi". *Aygazete*.

- Mert, Hamdi. "Miraç İle Gelen Müjde". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Muhasebe". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Mübarek Ramazan'ı Karşılarken". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Orucun Ferdi ve İctimai Faydaları". *Ocak Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Orucun Manası". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Oruç Bütün Dinlerde Ortak İbadettir". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Oruç Ortak İbadettir". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Oruçla Gelen". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Oruçta Sayısız Faydalar". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan Bir Muhasebedir". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan Sosyal Bir Hadisedir". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan Yardım Ayıdır". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'da Fakirlere El Uzatmalıyız". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Ramazanı Anlamak". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'ı Anlamak". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'ı Anlamak". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'ı Karşılarken". *Yeni Düşünce*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'ı Uğurlarken". *Ayyıldız*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'la Buluşma". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Ramazan'la Buluşma". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Regaip ve Üç Aylar". *Aygazete*.
- Mert, Hamdi. "Sabah Ezanları". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Selam". *Ortadoğu*.
- Mert, Hamdi. "Tarihin Zuhuru". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "TRT, Alptemoçin ve Kur'an Kursları". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Türkçe Kur'an Meselesi". *Tercüman*.
- Mert, Hamdi. "Vahdete Davet". *Diyanet Gazetesi*.
- Mert, Hamdi. "Yarın Bayram". *Ayyıldız*.
- Özdemir, Saadetin. "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013/1), 237-249.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/sduifd/issue/48327/611824>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2013.

İnternet Kaynakları

- "Adana İmam Hatip Lisesi Mezunları ve Mensupları Derneği". Erişim 20 Mart 2023.
<http://www.adanaimamhatip.com/haber-detay.asp?HaberId=4971>
- Biyografi.net. "Hamdi Mert: Diyanet İşleri Eski Başkan Yardımcısı". Erişim 20 Mart 2023. <https://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=5995>

- Diyanet Haber. "Diyanet Akademisi". Erişim 30 Mart 2023.
<https://www.diyanehaber.com.tr/diyanet-akademisi>
- Gazeteanamur.com. "Kaybettığımız Bir Değer: Ağabeyim Hamdi Mert". Erişim 20 Mart 2023. http://www.gazeteanamur.com/haber_detay.asp?haberID=2226.
- "Hamdimert.com". Erişim 20 Mart 2023.
<https://www.hamdimert.com/default.asp?page=icerik&id=6>
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. "Bayrak Olayı". Erişim 10 Nisan 2023.
<https://kahramanmaras.bel.tr/bayrak-olayi-0>
- Milliyet. "Hamdi Mert Bozyazı'da Toprağa Verildi". 27 Temmuz 2015. Erişim 20 Mart 2023. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/mersin/hamdi-mert-bozyazı-da-toprağa-verildi-10900505>

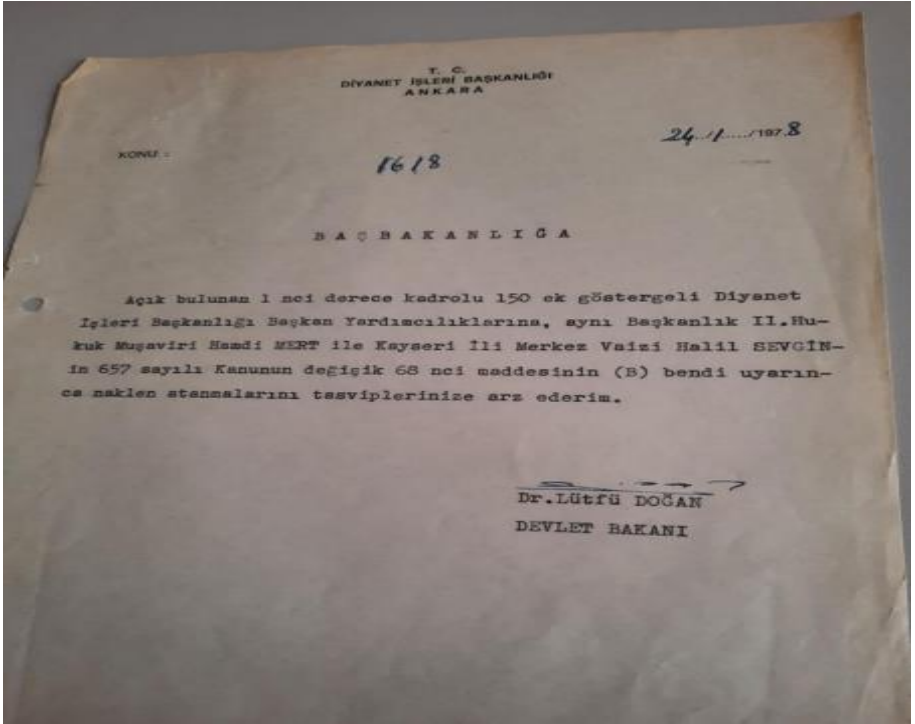
EK 1- BELGELER



Belge 1. Hamdi Mert'in Yüksek İslâm Enstitüsü Diploması

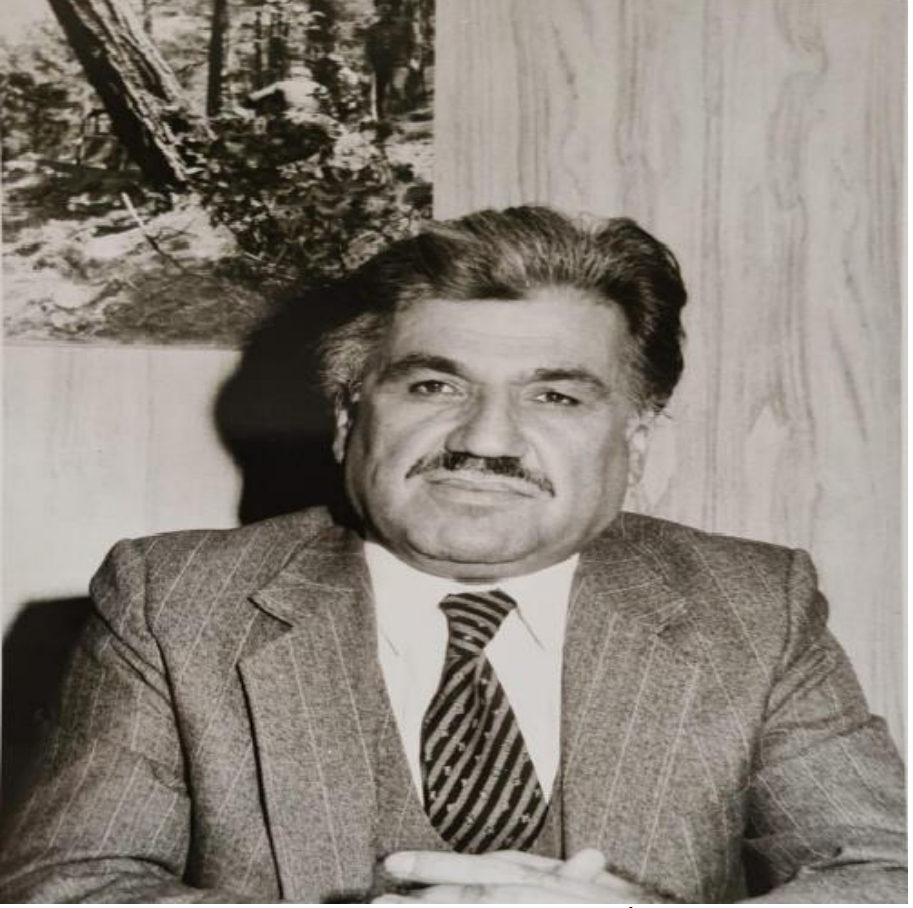


Belge 2. Hamdi Mert'e Ait Türkiye Barolar Birliği Avukatlık Ruhsatname



Belge 3. Hamdi Mert'in, 24.01.1978 Tarihli ve 1618 Sayılı Yazıyla Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Olarak Atanması İçin Başbakanlığa Gönderilen Yazı

EK 2- FOTOĞRAFLAR



Fotoğraf 1. Hamdi Mert'in Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı Yılları



Fotoğraf 2. Hamdi Mert'in Hollanda Lahey Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği Yılları



Fotoğraf 3. Hamdi Mert'in Mersin/Bozyazı'daki Aile Kabristanlığı

